

Бондаренко А. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ЛЕКСИКА КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ МОВИ ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДУ (НА ОСНОВІ ТЕКСТІВ СУЧАСНИХ ЗМІ)

Статтю присвячено суспільно-політичній лексиці кримськотатарської мови, виділенню її в текстах сучасних кримськотатарських ЗМІ та аналізу найбільш розповсюджених способів її відтворення. Суспільно-політична лексика становить таку частину словника, яка особливо гостро реагує на зміни, що відбуваються у світі реалій. Зміни в соціальному житті суспільства одразу знаходять своє відображення в суспільно-політичній лексиці. У статті розглядаються процеси калькування, які широко використовуються, зважаючи на територіальну й інформаційну близькість українського і кримськотатарського народів, транслітерації, виникнення і функціонування якої поповнює мову назвами світових інновацій останніх десятиліть, та описовий спосіб перекладу, що найчастіше використовується з іношомовними термінами, яким немає власне кримськотатарського відповідника, або калькування яких може призвести до хибного їх розуміння реципієнтом. Крім того, розглядаються особливості перекладу політичних реалій та символів, ефективність перекладу неологізмів, групи яких містять неологізми та неологізми-оказіоналізми, для яких домінують різні способи відтворення, а також стан явища аббревіації в кримськотатарській мові. Також у статті запропонована класифікація суспільно-політичної лексики за тематичними групами. Такий розподіл дозволяє визначити питому вагу цих груп у словниковому складі мови, виявити та проаналізувати численні варіанти перекладу окремих термінів та відповідати на цілий ряд інших лексикологічних питань, що в подальшому дозволить уникнути багатоваріантності, встановити найбільш адекватні шляхи перекладу лексичних одиниць суспільно-політичного пласту, які позначають політичний устрій, суспільні та політичні угруповання та їхніх представників, соціальні відносини, органи державного врядування, форму влади, світогляд, зовнішню та внутрішню політику, суспільно-політичні документи та інші поняття, в яких відображене різноманіття явищ соціально-політичного життя. У статті використані приклади, зібрані на основі текстів новин телеканалу ATR та UA:TV, статей газет Qırım та Yañı Dünya, новин на радіо Qırım.Aqiqat/Крим.Реалії.

Ключові слова: суспільно-політична лексика, ЗМІ, кримськотатарська мова, калькування, транслітерація, аббревіація, термін, символ, реалія.

Постановка проблеми. У сучасних наукових дослідженнях, присвячених політичній лексиці, все більшої актуальності набувають різноманітні аспекти її перекладу. Необхідність вирішення проблем, пов'язаних саме з перекладом кримськотатарської суспільно-політичної лексики, зумовлена невеликою кількістю відповідних наукових робіт та невивченістю цієї теми, крім того процесами глобалізації й підвищенням уваги світової спільноти до питань міжнародної політики, з огляду на те, що кримськотатарська мова має стратегічний аспект в Україні. Незважаючи на те, що на сучасному етапі кримськотатарською мовою не пишуться офіційні тексти політичних заяв, звернень, промов, політичний дискурс функціонує у сфері мови медіа: телебачення, радіо,

газет тощо. Відсутність впорядкованих словників із суспільно-політичною лексикою та єдиного погодженого варіанту перекладу кримськотатарської суспільно-політичної термінології породжує багатоваріантність перекладу одних і тих самих лексичних одиниць і ускладнює вибір адекватних перекладацьких стратегій, саме тому актуальність статті не викликає сумнівів. Крім того, актуальною вбачається спроба виділення тематичних груп суспільно-політичної лексики на основі аналізу текстів новин телеканалу ATR та UA:TV, статей газет Qırım та Yañı Dünya, новин на радіо Qırım.Aqiqat/Крим.Реалії для випрацювання в подальшому перекладацьких стратегій і тактик для адекватного відтворення суспільно-політичної лексики в різних типах текстів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженням поняття «суспільно-політична лексика» займалися як українські (О. О. Мороз, І. В. Холявко, Г. С. Соловей), так і зарубіжні (Л. О. Жданова, Т. Б. Крючкова, І. Ф. Протченко) лінгвісти. Серед дослідників лексикологічного пласту кримськотатарської мови виділяємо А. М. Меметова, А. М. Емірову, Н. С. Сейдаметову, Е. І. Ресутову.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виявленні специфіки перекладу суспільно-політичної лексики в текстах ЗМІ, її структуруванні та виділенні тематичних груп для підбору в подальшому найбільш точних еквівалентів перекладу. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- знайти політичну лексику в політичних та неполітичних текстах ЗМІ;
- обґрунтувати необхідність структуризації та класифікації суспільно-політичної лексики кримськотатарської мови;
- описати явища, які виникають під час перекладу суспільно-політичної лексики кримськотатарської мови;
- розділити суспільно-політичну лексику на групи за темами;

Виклад основного матеріалу. Дослідження суспільно-політичної лексики становить значний інтерес для лінгвістики, оскільки вона відображає одну з важливих для сучасного суспільства сфер життя – політичну і може піддаватися кардинальним змінам у певні періоди історичного розвитку суспільства (революції, соціальні потрясіння тощо) [1, с. 136]. Комплексний аналіз цього шару лексики на фоні взаємодії української та кримськотатарської мов дає змогу порівняти етнічні світогляди українців та кримських татар на тлі політичних процесів.

У мовознавчій літературі існує чимало визначень суспільно-політичної лексики. Заслуговує на увагу визначення І. В. Холявко, яка займалася дослідженням цього лексичного масиву української мови у пресі 90-х років ХХ ст.: «Суспільно-політична лексика – неоднорідна за складом макроструктура одиниць різного походження, спрямованих ідеологічно та спеціалізованих лексично, семантично і фразеологічно для вираження понять із галузі суспільного, політичного, соціального, економічного, морально-етичного життя соціуму» [3, с. 6].

Сучасна суспільно-політична лексика кримськотатарської мови наочно відображає зміни, що відбуваються в житті кримськотатарського народу

в зв'язку з тими чи іншими політичними змінами, незаконною анексією Кримського півострову, репресіями, яких зазнають кримські татари від посібників влади країни-агресора, а також появою цензури та послабленням темпів поновлення і розвитку всіх сфер кримськотатарської мови.

Перекладна кримськотатарська суспільно-політична лексика найчастіше відтворюється калькуванням, транслітерацією та описовим способом. Для збереження лінгвосоціокультурної ідентичності та, зважаючи на територіальну й інформаційну близькість українського і кримськотатарського народів, широко використовується явище **калькування** (*Революція гідності – İtibar İnkilâbı, Майдан Незалежності – Mustaqillik Meydanı, СБУ – Ukraina telükesizlik hizmeti, Північний потік 2 – Şimaliy Aqım 2, політичний в'язень – siyasiy tabüs; політична корупція – siyasiy qabarcılıq; територіальна цілісність – topraq bütünligi, інформаційна війна – malümat cenki, вповноважений президента – prezident vekaletlisi, зона вільної торгівлі – serbest ticaret zonasi, індустриальне суспільство – sanayi cemiyet, збройний конфлікт – silahlı çatışma тощо*).

У кримськотатарській мові цій проблемі присвячено окрему статтю А. М. Меметова «Русские кальки в кримскотатарском языке», де автор ділить структурні кальки на точні й неточні, повні та неповні [8, с. 13]. Автором відзначається, що кальки – лексичні запозичення, які утворилися в кримськотатарській мові шляхом перекладу. Подібної точки зору дотримується Н. С. Сейдаметова в статті «Кърымтатар тильнинъ лексик теркибини калька япув усулынен инкишаф этильмеси». А. Е. Емірова, аналізуючи фразеологізми в кримськотатарській мові, пише: «...в мові сучасних кримськотатарських ЗМІ велика кількість стійких оборотів номінативного характеру – кальок, напівкальок» [9, с. 130].

Ще одним з основних способів формування суспільно-політичної термінології є запозичення, що **транслітеруються** з мови оригіналу. Як показує аналіз, саме суспільно-політична сфера є сферою виникнення і функціонування найбільшого числа інновацій останніх десятиліть (*Brifing, ombudsmen, trans, sammit, sanktsiya, seym, alyans*).

Також широко розповсюдженим способом передачі суспільно-політичної лексики є **описовий** спосіб перекладу. Найчастіше він використовується з іншомовними термінами, яким немає власне кримськотатарського відповідника, або калькування яких може призвести до хибного їх розуміння реципієнтом. *Наприклад: люстрація –*

akimiyetnii temizlenivi, зловживання службовим становищем – vazifesini öz menfaatına kullanıv.

Г. С. Соловей у своїй роботі за перекладознавчим підходом виділяє політичні терміни, політичні реалії та політичні символи [4, с. 8]. Можемо навести такі приклади в кримськотатарській мові: 1) **політичні терміни:** *cenk vaziyeti, deputatlıq tiyilmemezligi (toqunmamazlığı), tecavuzcı devlet, yerli özidare organları, saylav aldı teşviqati, parlament koalitsiyası;* 2) **політичні реалії:** *Beyaz Saray, Avrupa Birliği, Avrupa Şurası, Ukraina Yuqarı Şurası, Şimaliy Aqım 2, Birleşken Milletler, Temsilciler Palatası, Normandiya dördü (Normand dörtlüğü), Ukraina telükesizlik hizmeti, Ştaynmayyer formulası;* 3) **політичні символи:** *Golodomor, İtibar İnqilâbı, Portaqal İnqilâbı, Suvuq Cenki.*

Складність під час перекладу політичних термінів полягає в їхній багатозначності, яка відрізняється від багатозначності інших слів. Якщо значення багатозначного слова, яке належить до інших семантичних полів, стає зрозумілим у контексті, то значення політичного терміна доволі часто залишається розмитим.

Щодо політичних реалій необхідно зазначити, що це є своєрідні орієнтири, які відсилають до певного суб'єкта політики і слугують ознакою прихильності політика до певної ідеології. Дана група політичної лексики відносно стабільна, її рухливість пов'язана зі змінами, що відбуваються в політичному устрої держави. За появи нових реалій, відповідно, виникає необхідність у нових назвах, і навпаки, коли якісь реалії перестають існувати, зникають і лексичні одиниці, що їх позначали.

Політичні символи, як правило, несуть конотативне навантаження, здатні викликати колективні емоції. Досить часто вони використовуються як слова-лозунги, ключові слова політичних текстів. Відтворення політичних символів та символів, що набули контекстуальної політичної семантики, вимагає впровадження стійких відповідників у мові перекладу, наприклад: *Кримська солідарність – Qırım birdemligi, акція «Стань їхнім голосом» – «Olarnii sesi ol» aktsiyası.* Загальною тенденцією відтворення політичних символів є послаблення символічності в тексті перекладу та надмірне калькування, в результаті якого постає буквальний переклад. Наприклад, під час перекладу політичного символу *прозора влада* калькування *şeffaf ükümet* є помилкою, варто підібрати такий відповідник, який би передавав сенс повідомлення і був би зрозумілий широкому загалу, наприклад *açıq ükümet.*

Необхідно відмітити, що в сучасній політиці відбуваються значні перетворення, що засвідчує відмову від дотримання стереотипів, установлені картини світу, застарілих оцінок. Висока динамічність світового політичного дискурсу зумовлює виникнення значної кількості лексичних, семантичних і фразеологічних **новотворів**, що номінують численні нові реалії та поняття, породжені часом, і які створюють певні труднощі в кодифікуванні й перекладі політичної лексики кримськотатарської мови. Поява лексичних інновацій – процес перманентний і зумовлений новими історичними процесами державотворення, формуванням сучасного мислення, пошуками адекватних засобів мовного вираження. Під **політичним новотвором** ми розуміємо слово або словосполучення, новизна й незвичність якого відчувається носіями певної мови, має значення «політичний» та/або функціонує в текстах політичного дискурсу [4, с. 8]. Перекладознавча класифікація політичних новотворів містить політичні новотвори-терміни, політичні новотвори-реалії й політичні новотвори-символи.

Натепер слід зазначити, що в сучасній лінгвістиці немає єдиної думки з приводу новотворів, їхньої природи і сутності. Більше того, сам термін «новотвір» не має однозначного визначення. Д. Е. Розенталь вказує, що новотвори – це нові слова, які ще не стали звичними і повсякденними найменуваннями відповідних предметів і понять [13, с. 98]. Подібне визначення дасть Н. М. Шанський, який вказує, що новотвори – це нові лексичні утворення, що виникають через суспільну необхідність для позначення нового предмета чи явища, зберігають відчуття новизни для носіїв мови і які ще не увійшли в загальнолітературне використання [14, с. 112].

Термін «новотвір» охоплює дві великих групи – новотвори-неологізми й новотвори-оказіоналізми. Перші в подальшому можуть увійти до лексичного складу мови і утворюються здебільшого способом словоскладання чи часткового калькування, наприклад: *qanunyaraticılıq – законотворчість, çoqmandatlı – багатомандатний, globalleşiv – глобалізація, demokratikleşiv – демократизація.* Другі, найімовірніше, залишаться надбанням мовлення. Наприклад, Революція гідності й подальші події в Криму та на Донбасі ввели в ужиток українців та кримських татар низку своєрідних «лінгвістичних монстрів», які в мові ЗМІ перекладаються переважно повним калькуванням на взірць: *«зелені чоловічки» – «yeşil adamlar», «диванні війська» – «divan orduları», АТО zonasi*

(саме у випадку позначення території військового конфлікту на сході України), *tituşka* тощо. Вони часто є громадсько-політичним сленгом, хоч і стали вже добре укоріненими лексемами. Експресивність лексем прямо залежить від конкретної суспільно-політичної ситуації й часу; вони містять потужний заряд негативних емоцій, асоціюються із прагненням до радикальних змін, стражданнями, людськими втратами [11, с. 4, 5].

Це розмежування актуальне і для перекладавця, і для перекладача, оскільки для різних типів новотворів домінують різні способи перекладу. Неологізми в процесі їх розповсюдження і/або застаріння фіксуються у словниках. Таким чином, перекладач отримує придатні для безпосереднього використання прями і/або варіантні відповідники. Переклад okazіоналізмів, навпаки, вимагає від перекладача більш творчих прийомів для боротьби з калькуванням, наприклад, утворення авторських аналогів.

Нерідко в текстах кримськотатарських ЗМІ трапляється багатоваріантність перекладу суспільно-політичної лексики: депутатська недоторканність – *deputat tiymemezligi (toqunmamazlığı)*; розведення військ – *ordular çetleştiriwi (çekilüvi)*; зловживання владою – *ükümni öz menfaatına qullanuv (salahiyetni aşuv, vazifesinden tış çıqıv)*; звільнення з посади – *işten çıkaruv (vazifesinden boşatuv)*; банкрутство – *müflislik (iflas, bankrotlıq)*; законодавець – *qanun çıkarıcı (qanun qoyucı)*; контрольно-пропускний пункт – *kiriş-çıqış noqtası (yoqlav keçiti)*. Усе частіше в пошуках найбільш доречного відповідника, який би був зрозумілий широкому загалу, виникають різні варіанти перекладу політичних реалій та символів, особливо серед неологізмів: *Революція Гідності – İtibar İnkılabı (Menlik İnkılabı)*, *Нормандська четвірка – Normandiya dördü (Normand dörtlügi)*, *Білий дім – Beyaz Ev (Beyaz Saray)*, *США – ABD (AQŞ)*. Це відбувається через відсутність єдиного узгодженого варіанту, який би був закріплений у словнику.

У деяких випадках актуальний у певний час для мови оригіналу політичний символ-неологізм у текстах ЗМІ можна перекласти лише описовим шляхом, наприклад, це стосується широко вживаного з 2019 року слова «*монобільшість*», що означає парламентську більшість, утворену однією партією. Калькувати та намагатися перекласти цей політичний символ, зберігаючи лінгвосоціокультурне звучання, не є доречним, тому використовується описовий метод чи перифраз, залежно від контексту. Наприклад, «*Sluğa Narodu*'

fırqasınıñ vekilleri, parlamentniñ ekseriyeti, ükümrän fırqası тощо. «Представниця *монобільшости* голова комітету з питань антикорупційної політики Анастасія Красносільська, після телефонної розмови з генеральним прокурором та отримання від невідомого адресата смс-повідомлення, поставила на переголосування поправки до законопроекту щодо незаконного збагачення. – *Ükümrän fırqasınıñ temsilcisi qabarcılıqqa qarşı siyasetniñ başlığı Anastasiya Krasnosilska, baş prokuror ile telefon qonuşmasından ve belli olmağan şahıstan sms-beyanatını alğan soñ, qanunsız zenginleştirüvi boyunca qanunleyhasına deñişmelerni daa bir kere reyge qoydı.*» (з двомовного сайту радіо *Qırım. Aqiqat/Крим.Реаліі* від 01.10.2019 р.).

Така ж ситуація і з терміном «*кнопкодавство*», який вживається до явища неособистого голосування депутатів на пленарних засіданнях. Цей термін з'явився в українській мові калькуванням від англійського «*button pusher*» і міцно закріпився у вжитку українських медійників, тож теоретично міг би бути калькованим і в кримськотатарській мові. Проте, щоб уникнути непорозуміння чи розмитого значення терміна, в кримськотатарських ЗМІ він частіше перекладається описовим способом, наприклад: «*biriniñ yerine rey berüv*»: «У Верховній Раді дев'ятого скликання зафіксований перший випадок «*кнопкодавства*», повідомляють активісти руху «Чесно». – «*Çesno*» areketiniñ iştirakçileri bildirgenine köre, Ukraina Yuqarı Şurasınıñ 9-cı çağıruvı mebuslarınıñ birisi plenar oturışına kelmegen meslekdeşi *yerinde rey bergeni qayd etildi*» (з двомовного сайту радіо *Qırım. Aqiqat/Крим.Реаліі* від 10.09.2019 р.).

За наявності варіантних відповідників політичних термінів (реалій, символів) перевага надається одиницям, що зберігають інформативність мови оригіналу та не викликають негативних асоціацій в адресата перекладу. *UN (United Nations) – BM (Birleşken Milletler)*, на відміну від *BMT (Birleşken Milletler Teşkilatı)*, що є калькою російської версії перекладу «*Организация объединённых наций*».

Відносно новим явищем для суспільно-політичної лексики кримськотатарських ЗМІ є виникнення *абрєвіації*. У системі суспільно-політичних термінів кримськотатарської мови абрєвіатури з'явилися під безпосереднім впливом російської та української мови, тому вони досить численні. Активним типом утворення синтаксичних абрєвіатур є ініціальний, який представляється двома способами: калькуванням (наявністю розшифрування і перекладу) і запозиченням (відсутністю таких).

У кримськотатарських ЗМІ зустрічаються як складовий (*geosiyasiy – геополітичний, icrakom – виконком тощо*), так і літерний тип аббревіатур (*ABD, Qırım MC, BM тощо*). Неперекладеними лишаються загальновідомі світові аббревіатури (*NATO*): «*Brükselde Volodimir Zelenskiyüniñ birinci körüşüvi NATO baş kâtibi Yens Stoltenbergnen olıp keçti*» (із сюжету випуску телеканалу UA:TV від 04.06.2019 р.) Також у зв'язку з історичними та політичними подіями для кримськотатарської мови характерне активне використання російських аббревіатур. Наприклад: «*Stalinniiñ 1 fermanı, 3 kün, 30 biñ NKVD hadimi, 15 daqqa almasına, tuvar taşığan 70 eşalon ve 200 biñ qırımtatari Vatanından marum qaldırıldı.*» (із сюжету випуску телеканалу АTR від 18.05.2019 р.). Деколи поряд із перекладеною аббревіатурою вказується її роз'яснення або російський чи український аналог. Це свідчить про те, що аббревіація в кримськотатарській мові ще не розвинута на достатньому рівні й може викликати труднощі в сприйнятті тексту. Наведемо декілька прикладів із текстів газет Qırım та Yañı dünya: «*Eki taraf milliy azlıqları meseleler boyunca AHİT (ОБСЕ)niñ Baş Komissarı Knut Vollebek ve onıñ ofisinde çalışğan hadimlerini halqara forumniñ tedariginde müim rolünü qayd etip, halqamızniñ meseleleri çezilüvinde kelecek işbirliğini muzakere etti.*» (газета Qırım, 2013 р. 13 лютого, № 12, с. 1). «*Milliy Meclis reisi añlatqanına köre, Milliy Qurultayniñ delegatları E.Abduraimovniñ noqtai nazarını takbih etkenine baqmadan: KHV (СМІ) de em de delegatlar aldında onıñ aşkâr afularına diqqat ettiler.*» (газета Qırım, 2013 р. 30 січня, № 8, с. 2). Теж саме відбувається і зі звичайними термінами. Наприклад: «*Qırım ve Aquyar musulmanları diniy idaresiniñ Fetva keñeşi işbu qataçavniñ (blokadaniñ) ve onıñ çerçivesinde alıp barılğan, yuqarıda añılğan hususlarını muzakere etmek, dinimizge doğru kelgeni ya da doğru kelmegenini belgilemek ve Qırım musulmanlarına açılamaq için 2016 senesi yanvarniñ 12-de toplandı.*» (газета Yañı dünya, 2016 р. 22 січня, № 2, с. 2). «*Bilesiz, eski mezarlıqlarını saqlanıp qalmasına topraqni hususiyleştiriv (privatizatsiya) degen maraz da büyük zarar ketirdi.*» (газета Yañı dünya, 2016 р. 12 лютого, № 5, с. 4). «*Birlikniñ teşebbüslerinden biri Rusiye ve Rus Qırımına nisbeten yasaqlarını (sanksiyalarınıñ) lâğu etilmesi aqqında Avrupa devletlerine muracaatni qabul etmek oldı*» (газета Yañı dünya, 2016 р. 26 лютого, № 7, с. 2).

У деяких випадках, задля того щоб читачі поступово звикли до перекладеної аббревіатури, її подають у дужках після розшифрування. Напри-

клад: «*Milliy meclis azaları Merkezîy Saylav Komissiyasınıñ (MSK) reisi Zair Smedlâyevniñ Qırımda, Zaporojye, Herson vilâyetlerinde yaşağan halqımızniñ sayısı aqqında malûmatni diñlediler.*» (газета Qırım, 2013 р. 30 січня, № 8, с. 2). Зустрічається і таке, що подається повна назва, а в дужках – і перекладена, і калькована аббревіатура. Наприклад: «*Sañki o, yaqın arada bu vazifeni başqa yolbaşçılıq işine deñiştirecek ve Fevqulâde vaziyetler vezirliği (FVV – МЧС) Qırımdaki bölüginiiñ reberi olacaq*» (газета Qırım, 2013 р. 13 лютого, № 12, с. 1).

Розподіл суспільно-політичної лексики за тематичними групами, що відображають різні галузі гуманітарних знань, є однією з важливих форм систематизації термінологічної лексики. Під тематичними групами ми розуміємо об'єднання слів, чия спільність зумовлена близькістю понять, що ними позначаються, і схожістю мовних ознак. Основним принципом розподілу суспільно-політичних термінів за тематичними групами є функціонально-семантичний принцип (смысловий зв'язок терміна з тією чи іншою темою і функціонування терміна в певній тематичній сфері), додатковим принципом можна назвати сполучувальний (за контекстуального визначення тематичної віднесеності того чи іншого терміна) [15, с. 108].

Справедлива думка про те, що розподіл термінологічної лексики за тематичними групами дозволяє визначити питому вагу цих груп у словниковому складі мови, встановити співвідношення споконвічних і запозичених слів, відповідати на цілий ряд інших лексикологічних питань.

Суспільно-політична лексика кримськотатарської мови розподілена нами за такими сферами переважного вживання:

1. Адміністративно-політична лексика, куди входить:

а) номенклатурне найменування осіб, посад, статусів: віце-... (заступник) – vitse-... (...tuavini), діючий президент – ameldeki prezident, заступник міністра закордонних справ України – Ukraina tışqı işler naziriniñ tuavini, віце-спікер українського парламенту – Ukraina parlamentiniñ vitse-spikeri, прес-секретар Національної поліції – Milliy polis hizmetiniñ matbuat kâtibi, постійний представник президента – prezidentniñ daimiy temsilcisi, вповноважений президента – prezidentniñ vekâletlisi, народний депутат – halq tebusı (deputatı), дипломат – diplomat, кандидат – namzet, консул – konsul, політичний лідер – siyasiy lider, міністр – nazir, наглядач – nezaretçi, політичний лідер – siyasiy erbar, політолог – siyasetşinas, поліцейський – polis hadimi, посол – elçi, прес-секретар – matbuat

kâtibi, радник – *mesleatçı*, прикордонник – *sıñırcı*, регент – *naır (regent)*, опонент – *mihalif*, суперник – *raqır*, правоохоронець – *ıciq qorıucısı*, правозахисник – *aq qorçalaııcısı* тощо.

б) назви відомств, органів, установ, територій, найменування політичних партій, рухів: Рада Європи – *Avropa Şurası*, Кабінет міністрів – *Nazirler Şurası (Kabineti)*, Верховна Рада України – *Ukraina Yuqarı Şurası*, міністерство внутрішніх справ – *ıçki işler nazirligi*, міністерство закордонних справ – *tışqi işler nazirligi*, Служба безпеки України – *Ukraina telükesizlik hızmeti*, адміністрація – *meturiyet*, Верховний апеляційний суд – *Yuqarı Istinaf (Apellâtsiya) makemesi*, виконавча влада – *icra akimiyeti*, Генеральна асамблея ООН – *BM Baş Assambleyası*, Служба безпеки ООН – *BM Telükesizlik hızmeti*, громадська організація – *cemiyet (cemaat) teşkilâtı*, комісія – *eyuet (komissiya)*, Центральна виборча комісія – *Merkeziy saylav komissiyası*, делегація – *delegatsiya (vekiller)*, Європейський Союз – *Avropa Birliđi*, Європейський суд з прав людини – *İnsan Aqları boyunsa Avropa makemesi*, з'їзд – *qurultay*, консульство – *konsullıq*, молодіжний рух – *yaşlar areketi*, національно-визвольний рух – *milliy-qurtuluş areketi*, Нормандська четвірка – *Normandiya dördü (Normand dörtlüđi)*, опозиція – *muhalefet*, органи місцевого самоврядування – *yerli özidare organları*, Організація об'єднаних націй – *Birleşken Milletler (Teşkilâtı)*, Палата представників – *Temsilciler Palatası*, партія – *fırqa*, правоохоронні органи – *ıciq qıruıcısı organlar*, правозахисна організація – *aq qorçalaııcısı teşkilâtı*, прикордонна служба – *sıñır hızmeti*, рух опору – *tirenüv areketi* тощо.

2. Номінації державно-територіального устрою, знаків і символів країни, форм державної влади та форм правління: країна – *ülke*, держава – *devlet*, батьківщина – *vatan*, республіка – *cumhuriyet*, монархія – *mutlaqiyet (monarhiya)*, автономія – *muhtariyet*, національно-культурна автономія – *milliy-medeniy muhtariyet*, національно-територіальна автономія – *milliy-territorial muhtariyet*, Автономна Республіка Крим (АРК) – *Qırım Muhtar Cümhuriyeti (QMC)*, унітарна держава – *unitar devlet*, федерація – *federatsiya*, конфедерація – *konfederatsiya*, капіталізм – *sermiyardarlıq(kapitalizm)*, аграрна країна – *çiftçilik (agrar) memleketi*, державний устрій – *devlet qurumu*, громадянське суспільство – *vatandaşlıq (grajdanlıq) cemiyeti*, державний герб – *devlet tuğrası*, державний гімн – *devlet gimni (marşı)*, лозунг – *şiar*, державний прапор – *devlet bayrađı* тощо.

3. Реалії і поняття, пов'язані з державними перетвореннями, зумовленими змінами в суспільному ладі: незалежність – *mustaqillik*, відновлення – *ğayrıdan tiklev*, демократизація – *demokratikleşüv*, декомунізація – *komunizmsizleştirüv*, реформа – *islâat*, демонстрація – *numayış*, революція – *inqılâp*, науково-технічна революція – *ilim-tehnika inqılâbı*, масовий протест – *kütleli narazılıq*, диверсія – *diversiya*, змова – *fitne*, повалення – *dağılıv*, анексія – *ilhaq*, окупація – *işğal*, асиміляція – *beñzeşüv (assimilatsiya)*, вибори – *saylavlar (seçimler)*, позачергові вибори – *nevbetteñ tış saylavlar*, голосування – *rey berüv*, дебати – *dmunaqaşa(lar) (debatlar)*, виборча ділянка – *saylav bölüđi*, Вітчизняна війна – *Vatan cenki*, Друга світова війна – *Ekinci cian cenki*, Помаранчева революція – *Portaqal inqılâbı*, Революція Гідності – *Menlik (İtibar) İnkılâbı*, громадянська війна – *ıçki cenk (grajdan cenki)*, військовий переворот – *askeriy devrim*, військова диктатура – *askeriy diktatorlıq (diktatura)*, військовий стан – *cenk vaziyeti*, геноцид – *soyqırım (genotsid)*, депортація – *sürgüñlik*, інформаційна війна – *malümat cenki*, повалення державного устрою – *devlet qurumınıñ tüşürmesi*, повстання – *ısyarı (qıyat, baş köterüv)*, терористичний акт – *terrorcı eylemi* тощо.

4. Збірні назви людей за характером і способами їхньої політичної діяльності, прихильністю/неприхильністю до тієї чи іншої влади, певної ідеології. Ця тематична група представлена експресивно забарвленими найменуваннями, а також назвами із соціально-оцінним значенням: агітатор – *teşviqatçı*, агресор – *tecavuzcı*, шахрай – *dolandırıcı*, колаборант – *işbirlikçi (kollaborant)*, донощик – *çaqıcsı*, лжесвідок – *yalancı şaat*, жебрак – *tilenci* тощо.

5. Тематично до суспільно-політичної групи примикає ряд **філософських, культурологічних, соціологічних термінів, що позначають реалії, які мають велику суспільну значимість:** самосвідомість – *öz-özünü (ve maiyetini) añlav*, масова свідомість – *kütleli añ*, свобода слова – *söz serbestliđi*, широкі верстви населення – *keñiş halq küttlesi, az teminlengen qorantalar* тощо.

6. Назви етнічних спільнот, станів. Сьогодні провідним у світі лишається національне питання. Саме тому центральною в цій групі є лексема *millet* – нація, навколо якої об'єднується ціла низка мовних одиниць: етнічна група – *etnik (qavmiy) topluluđı*, етнічні меншини – *etnik (qavmiy) azlıqları*, громадянин – *vatandaş (grajdan)*, громада – *cemaat*, народ – *halq*, династія – *sülale*, аристократія – *zadegan sınıfı (asılzadeler tabaqası,*

aristokratiya), духовенство – *ruhaniyeler*, діаспора – *diaspora*, корінний народ – *tamir halqı*, расова дискримінація – *ırq ayırımı (ırqçılıq)*, малозабезпечені групи – *az teminlenen gruppalar* тощо.

7. Терміни права та дипломатії: Конституція – *Anayasa*, Трудовий кодекс – *Etekek kodeksi*, адвокат – *advokat (imayesi)*, адміністративна відповідальність – *meturiy mesüliyet*, адміністративне правопорушення – *meturiy uciq bozuv*, апеляція – *istinaf (şikâyet, apellâtsiya)*, двостороння згода – *eki taraflı (qarşılıqlı) razılıq*, виправдання – *aqlav (qabaatsız der tanuv)*, вирок (виправдувальний, обвинувальний) – *ükiim (aqlayıcı, qabaatlayıcı)*, депутатська недоторканість – *deputatlıq tiytemezligi (toqunmatazlıđı)*, дипломатичні перемовини – *diplomatik muzakereler*, дипломатичне представництво – *diplomatik vekillik (vekaletthane)*, довічне ув'язнення – *ötürlük apis müddeti*, договір про нерозголошення – *bildirmemezlik seneti (tiqavelesi)*, загальне виборче право – *umumiyy saylav aqı*, законодавець – *qanun çıkarıcı (qoyucu)*, законопроект – *qanun leyhası*, запобіжний захід – *sınırlama tedbiri*, застава – *rey (rein)*, звільнення – *išten çıkaruv (vazifesinden boşatuv)*, злочинець – *sınayetçi*, змішана виборча система – *qarışıq saylav sistemasi*, зовнішня політика – *tış(qı) siyaset*, коаліція – *ittifaq (koalitsiya)*, корупція – *qabarcılıq*, лжесвідок – *yalancı (sahte) şaat*, міжнародна безпека – *halqara telükesizlik (havfsızlıq)*, міжнародні відносини – *halqara munasebetler*, репресія – *cezalav*, затриманий – *yaqalanğan*, одностайне рішення – *bir ağızdan qarar*, позивач – *davacı*, відповідач – *sevarkâr*, санкція – *müeyyide (sanktsiya)*, судова справа – *mahkeme davası*, слухання – *dava diñlemesi*, штраф – *cöreme/ para cezası*, легітимність виборів – *saylavlarınñ qanuniyiligi*, фігурант справи – *dava siması*, умовно-дострокове звільнення – *müddetinden evel şartlı azat etüv*, слідство – *taqiqat*, слідчий – *taqiqatçı*, кримінальний розшук – *sınaıy qıdıruv*, кримінальне переслідування – *sınaıy taqir etüv*, двосторонній допит – *eki taraflama sorđı*, підозрюваний – *şübeli* тощо.

8. Військові терміни: адміністративна межа – *meturiy sınır*, відволікаючий удар – *sahte ücüim*, блокада – *qataçav (muasara, blokada)*, біженець – *qaçaq*, військовий доброволець – *arbiy göñüllü*, екстрадиція – *ekstraditsiya*, екстремізм – *aşırıçılıq (ekstrimizm)*, озброєний конфлікт – *silâli çatışta*, силовіки – *silâli quvetler*, контрольно-пропускний пункт – *kiriş-çıqış noqtası (yoqlav keçiti)*, військові навчання – *arbiy talimler*, надзвичайне положення – *fevqulâde vaziyet*, найманець – *yalçı*

(*ücretli asker*), ненасильницький спротив – *zorbalıqsız tirenüv*, обшук – *tintüv*, гоніння – *quvğalay*, розведення військ – *ordular çeitleştirüvi (çekilüvi, çıkaruvı)*, обмін «всіх на всіх» – *«er kesni er keske» deñişüvi*, поширення ідеології – *ideologiyatıñ tarqatuvı*, шпіонаж – *casuslıq* тощо.

9. Соціально-економічні найменування. Політика й економіка – важливі підсистеми суспільства, що перебувають у функціональних зв'язках між собою, з іншими суспільними підсистемами і з суспільством загалом. Законмірно, що економічні проблеми завжди виступають об'єктом жвавого обговорення на сторінках періодики та етерах новин. Вони засвідчують чимало економічних термінів, які стали надбанням сучасної суспільно-політичної термінології: назви загальних політико-економічних понять, лексеми, що стосуються економічної політики держави, найменування фінансово-банківської та податкової сфер, наприклад: *kapital – ser-tiya (kapital)*, торгівля – *ticaret*, податок – *bergi*, гривна – *grivna*, банкрутство – *müflislik (iflas, bankrotlıq)*, безробіття – *işsizlik*, глобалізація – *globalesüv*, декларація – *beyanname*, державна/приватна компанія – *devlet/şahsiy şirketi*, економічна політика – *iqtisadiy siyaseti*, житлова політика – *mesken siyaseti*, індустриальне суспільство – *sanaıy cemiyet*, інновація – *yañartuv (innovatsiya)*, інтеграція – *bütünleşüv (integratsiya)*, криза – *buhran*, право власності – *saiplik (mülkiyet) aqqı*, вигода – *kâr*, привілей, пільга – *imtiyaz*, економічне партнерство – *içtimaıy ortaqlıq*, соціальний захист – *içtimaıy qoruv*, фондова біржа – *fondlar birjasi*, торговельна війна – *ticaret cenki*.

10. Релігійні терміни. Дана лексика займає значне місце в лексичній системі кримськотатарської мови, проникаючи в найрізноманітніші сфери життя носіїв цієї мови у вигляді позначень багатьох культурних концептів мовної картини світу кримських татар. У релігії знаходять відображення погляди людей на навколишню природу, людину, суспільство. У свою чергу в мові формуються певні лексичні засоби для вираження відповідних понять і категорій, що відносяться до релігії. Тут лексика перетинається з 1-м пунктом нашої класифікації: *мечеть Духовного управління мусульман Криму – Qırım musulmanları diniy idaresi camisi*, православна церква – *ortodoks kilsesi*, релігійна спілка – *diniy topluluq*, святковий намаз – *bayram namazi*, ніст – *oraza*, муфтії мусульман Криму – *Qırım musulmanları müftisi*, релігійна організація Хізб ут-Тахрір – *Hizb ut-Tahrir isâm teşkilâtı*, святкова проповідь – *bayram hutbesi*.

Таким чином, запропонована нами тематична класифікація показала, що крім слів власне політичного дискурсу, що включають в себе підкласи (номенклатурні найменування чиновників, відомств, територій, найменування політичних партій, ідеологічних течій), в лексичну парадигму, що нас цікавить, входять також терміни права, економіки, релігії, військові терміни, терміни що позначають реалії, які мають помітне суспільне або політичне значення, а також ряд філософських, культурологічних, соціологічних термінів тощо. Всі вони можуть входити водночас до кількох тематичних груп та утворюють собою великий пласт суспільно-політичної лексики кримськотатарської мови.

Висновки і пропозиції. Отже, суспільно-політична лексика є важливою частиною лексичної системи мови, вона охоплює досить широке коло слів, пов'язаних із суспільно-політичним ладом та ідеологією держави і суспільства. Суспільно-політична лексика становить таку частину словника, яка особливо гостро реагує на зміни, що відбуваються у світі реалій. Зміни в соціальному житті суспільства одразу знаходять своє відображення в суспільно-політичній лексиці. Світові лінгвісти поділяють суспільно-політичну лексику на політичні терміни, політичні реалії та політичні символи. Перекладознавча класифікація політичних новотворів містить політичні новотвори-терміни, політичні новотвори-реалії й політичні новотвори-символи. Ці групи у свою чергу поділяємо на неологізми та okazіоналізми, оскільки для різних типів новотворів домінують різні способи перекладу.

Під час перекладу суспільно-політичної лексики в кримськотатарських ЗМІ терміни відтворюються за допомогою словникових відповідників, більшість із яких створено різними видами калькування, транслітерацією, яка поповнює лексичний склад мови світовими запозиченнями-неологізмами, та описовим способом, коли калькування чи транслітерування не є доречним. Реалії та символи частіше відтворюються через варіантні й контекстуальні відповідники та адекватні заміни.

Абревіація в кримськотатарських ЗМІ знаходиться на початковому етапі розвитку, адже більшість аббревіатур укорінилися у свідомості народу як повні кальки з російської мови.

Специфіка передачі суспільно-політичної лексики в кримськотатарських ЗМІ полягає у необхідності збільшення ролі креативних перекладацьких стратегій і тактик у процесі її перекладу. З одного боку, це створює додаткові труднощі під час перекладу, а з іншого – збагачує перекладацькі можливості, дозволяючи широке застосування контекстуальних відповідників і лексико-семантичних трансформацій.

У роботі запропоновано тематичну класифікацію суспільно-політичної лексики, яка дозволяє виявити та проаналізувати численні варіанти перекладу окремих термінів та відповісти на цілий ряд інших лексикологічних питань, що в подальшому дозволить уникнути багатоваріантності та встановити найбільш адекватні шляхи перекладу суспільно-політичної лексики кримськотатарської мови.

Список літератури:

1. Снісаренко Я. С. Суспільно-політична лексика як специфічна лексична категорія. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2012. Вип. 26. С. 136–149.
2. Мороз О. О. Сучасна чеська суспільно-політична лексика: семантика, структура, динаміка : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03 «Слов'янські мови». Київ, 2005. 160 с.
3. Холявко І. В. Суспільно-політична лексика у пресі 90-х років ХХ ст. (семантико – функціональний аналіз) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Кіровоград, 2004. 20 с.
4. Соловей Г. С. Політична лексика як об'єкт перекладу (на матеріалі текстів політичних заяв, звернень, промов, статей та анекдотів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 «Перекладознавство». Херсон, 2011. 22 с.
5. Жданова Л. А. Общественно-политическая лексика: структура и динамика : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Москва, 1996. 224 с.
6. Крючкова Т. Б. Особенности формирования и развития общественно-политической лексики и терминологии. Москва, 1988. 151 с.
7. Протченко И. Ф. Лексика и словообразование русского языка советской эпохи. Москва, 1975. 351 с.
8. Меметов А. М. Русские кальки в крымскотатарском языке. *Советская тюркология*. 1986. № 4. С. 13–21.
9. Эмирова А. М. Основы крымскотатарской фразеологии (калькирование). Симферополь, 2012. 168 с.
10. Сейдаметова Н. С. Кырымтатар тилининъ лексик теркибини калька япув усулынен инкишаф этильмеси. Симферополь, 2011. Т. 1. С. 40–43.
11. Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник / І. Я. Вдовичин та ін. ; за наук. ред. Н. М. Хоми. Львів, 2015. 396 с.

12. Ресутова Э. И. Неологизмы общественно-политического содержания в крымскотатарском языке 90-х годов XX столетия (на материале крымскотатарских печатных СМИ). *Вопросы крымскотатарской филологии, истории и культуры*. 2018. № 8. С. 14–18.
13. Розенталь Д. Э. Современный русский язык. Москва, 1991. 560 с.
14. Шанский Н. М. Лексикология современного русского языка. Москва : ЛКИ, 2007. 304 с.
15. Магомедова Н. М. Общественно-политическая терминология даргинского языка : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Махачкала, 2011. 151 с.

**Bondarenko A. O. SOCIO-POLITICAL VOCABULARY
OF THE CRIMEAN TATAR LANGUAGE AS AN OBJECT OF TRANSLATION
(ON THE TEXTS OF MODERN MEDIA)**

The article focuses on issues of research of socio-political vocabulary of the Crimean Tatar language, highlighting it in the texts of modern Crimean Tatar media and analyzing the most widespread ways of its translation. Socio-political vocabulary is a part of the vocabulary highly responsive to changes in the social life of society. The article deals with calquing processes that are widely used due to the territorial and informational proximity of the Ukrainian and Crimean Tatar people; transliteration, the functioning of which enriches vocabulary with the names of world innovations of the last decades; and a descriptive method of translation for terms calquing of which may lead to misunderstanding by the recipient. In addition, the article deals with the peculiarities of translation of political realities and symbols, the effectiveness of the translation of neoplasms, groups of which contain neoplasms-neologisms and neoplasms-occasionalisms, dominated by different modes of translation, and the state of the phenomenon of abbreviation in the Crimean Tatar language. The article also proposes the classification of socio-political vocabulary by topic groups. Such classification allows to define the specific value of these groups in the vocabulary of the language, to identify and analyze numerous variants of translation of some terms and to answer a number of other lexicological questions, which will allow to avoid multivariance, to establish the most adequate ways of translating socio-political terms that are used to denote forms of government, social and political groups and their representatives, social relations, government entities, worldview, external and internal politics, socio-political documents and other concepts that reflect the diversity of phenomena of socio-political life. Examples in the article are taken from texts of ATR and UA: TV news channels, The Qırım and The Yañı Dünya newspapers, news releases on Qırım. Aqiqat radio station.

Key words: socio-political vocabulary, mass media, Crimean Tatar language, calquing, transliteration, abbreviation, term, symbol, reality.